

ви і на основі виходу юриспруденції на рівень застосування новітньої, евристичної методології.

Література

1. Дамірлі М.А. Предметна сфера історико-правового пізнання: традиції й оновлення (епістемологічний аналіз): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 2005. – 38 с.
2. Козловський А.А. Гносеологічна природа правотворчого процесу // Теоретичні та практичні проблеми розбудови правової держави в Україні: Матеріали доп. і тез виступів наук. конф. виклад., аспірантів та студ. юрид. фак. ЧДУ ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці, 29-30 квітня 1994 р.– Чернівці, 1994. – Вип. 1. – С. 5-10.
3. Сауляк О.П. Парадигма правопорядка: современное прочтение // Правоведение. – 2006. – № 3. – С. 166-178.
4. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень: Конспект лекцій: Посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 208 с.
5. Васильев А.М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. – М.: Юрид. лит., 1976. – 266 с.
6. Алексеев Н.Н. Основы философии права. – СПб., 1998. – 374 с.
7. Оборотов Ю.Н. Особенности современного правового развития и их отображение в украинском праве // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. / Гол. ред. С.В. Ківалов; Відп. за вип. Л.І. Кормич. – О.: Фенікс, 2006. – С. 25-29.

УДК 342.726-053.6(477)

Н.М. Крестовська

ПРИНЦИПИ ЮВЕНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Виразною тенденцією в сучасному правовому житті України стала гуманізація права, посилення його соціальної спрямованості та захисного потенціалу. Одним із проявів цієї тенденції є поступове формування в системі права України нового підрозділу – ювенального права (права дітей та молоді). Порівняно нова для нашої країни, ця галузь уже давно розвивається в межах західної традиції права.

Галузь ювенального права за способами та шляхом свого формування є вторинним правовим утворенням на стику галузей конституційного, цивільного, сімейного, адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального права України. Поряд з такими визнаними критеріями виокремлення нової галузі права, як предмет та пов'язаний з ним метод правового регулювання, специфічною ознакою ювенального права виступають його принципи.

Категорія «принципи права» є однією з найбільш вивчених і водночас дискусійних у загальнотеоретичній юриспруденції. Складна природа принципів права, що є суб'єктивним відбиттям об'єктивних властивостей права, обумовлює велику за обсягом, неоднозначну, а деколи й суперечливу історіографію цього питання в юридичній науці. До основних дискусійних моментів цієї теми слід віднести питання про онтологію принципів права, а саме чи є вони закономірностями чинного права, чи ідеалами бажаного, майбутнього права. Так, у М.І. Байтіна ми бачимо і

ту й іншу трактовку. З одного боку, він погоджується з тим, що принципи права відображають об'єктивні властивості права, «обумовлені закономірностями розвитку певного суспільства, всією гамою історично притаманних йому інтересів, потреб, суперечностей та компромісів різних класів, груп та шарів населення» (це положення свого часу обґрунтував А.М. Васильєв [4, с. 216-225]). Але разом із тим вчений бачить у принципах права телеологічний вимір, наголошуючи на тому, що вони виражають тенденції його розвитку, «те, на що право має бути зорієнтоване, націлене» [2, 4]. Аналогічної думки дотримуються К.В. Ведяхіна [5, с. 19], Р.З. Лівшиць, який бачив у принципах права синтезований досвід розвитку права і одночасно – тенденцію розвитку права [13, с. 195-196].

Дискусійними залишаються питання про співвідношення принципів права та норм права, принципів права та джерел права. Одні вчені стоять на тому, що принципи права мають бути законодавчо закріплені, тоді як інші вважають, що принципи права можуть бути логічним висновком сукупності правових норм, або ж взагалі відводять принципам права роль скріп правової системи [17, с. 255].

Але найбільшим є розкид думок науковців щодо класифікації принципів права. Пропонуються такі критерії класифікації, як: наявність законодавчої фіксації, ступінь нормативності, різні сфери суспільних відносин, на які поширюється дія принципів права та різний характер суспільних закономірностей, що ними відбивається, тип права, сфера юридичної діяльності тощо. Не можна не погодитись із думкою А.М. Колодія, що класифікація принципів права нині перебуває у стадії становлення й пошуку [9, с. 29]. Різноманітність підходів до класифікації принципів права відбиває багатогранність цієї категорії. Відмітимо поширеність думки про розмежування загальносоціальних та спеціально-юридичних принципів права. На нашу думку, загальносоціальні принципи права – це принципи-ідеали, які мають загальнорегулятивну природу, тобто так чи інакше знаходять свій відбиток у всіх основних соціальних регуляторах: ціннісному регуляторі, моралі, праві, а подекуди й у політиці. Абсолютна більшість вчених-юристів визнає наявність загальноправових, міжгалузевих та галузевих принципів права, причому нерідко в цій класифікації загальноправові принципи «поглинають» загальносоціальні [6, с. 374-378; 18, с. 260-261].

Погоджуючись з оцінкою стану вивченості категорії «принципи права» як не вповні задовільного [21, с. 12], відзначимо, що сама по собі наявність її все-таки є об'єктивним підсумком розвитку права та юриспруденції. На нашу думку, принципи права, сформовані в правовому житті і сформульовані наукою, і є тими закономірностями права, виведенням та вивченням яких має займатися теорія держави і права. Принципи права, що відображають об'єктивні властивості права, є законом буття (виникнення, розвитку, функціонування) права, тобто є проявом об'єктивного в праві. Формулювання цих законів є завданням юридичної науки, процес виконання якого неминуче несе на собі печатку суб'єктивізму вченого, а результат дослідження є проявом суб'єктивного в праві [15, с. 14]. Отже, принципи права є синтезом об'єктивного та суб'єктивного в праві.

Будучи об'єктивним правовим явищем, принципи права відбивають об'єктивно існуючу системно-структурну будову права, у зв'язку з чим вивчення галузе-

вих принципів права, у тому числі принципів нових галузей права, є актуальною проблемою, результати дослідження якої здатні вивести на новий рівень розуміння принципів права як загальнотеоретичної категорії. Принципи суміжних щодо ювенального права галузей уже ставали предметом спеціальних досліджень. Так, принципам сімейного права Росії присвячена докторська дисертація Н.С. Шерстньової [22], принципи права соціального забезпечення України вивчали Н.Б. Болотіна [3] та Б. Сташків [20]. Принципи інституту міжнародного захисту прав дитини перебувають у полі досліджень білоруського вченого О.М. Старовойтова [19]. Монографія Л.Ю. Голишевої містить параграф «Побудова системи принципів ювенального права та їх закріплення в російському законодавстві». Дослідниці належить пріоритет у визначенні поняття «принципи ювенального права», яке вона трактує як загальні засади, необхідні для побудови норм ювенального права, як юридичні, моральні та політичні системоутворюючі причини ювенального права [7, с. 14, 94]. Що ж стосується принципів ювенального права України, то перші підходи до цієї теми були лише позначені в попередній роботі автора статті [12].

В ювенальному праві, яке є складовою частиною системи права України, логічно знаходять своє втілення такі загальносоціальні принципи, як: принцип пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими (класовими, національними) цінностями; принцип гуманізму; принцип демократизму. Ці принципи слід віднести до таких, що прямо не закріплені в законодавстві, але витікають із змісту ювенальних нормативно-правових актів. Так, юридичним виразом аксіологічного виміру дитинства стали постанови Декларацій прав дитини (далі – ДПД) 1924 р. та 1959 р. та Конвенції ООН про права дитини 1989 р. (далі – КПД). Принцип особливого захисту прав дитини є логічним продовженням принципів міжнародного права прав людини, але разом із тим є й спеціальні принципи, що регулюють виключно правове становище дитини [19]. У розвиток принципів міжнародного права прав людини та на виконання вимог КПД українське право визначає охорону дитинства як стратегічний загальнонаціональний пріоритет.

Слід відмітити, що ювенальне право від самого початку складалось та розвивається в умовах високого рівня узагальнення правових норм та систематизації джерел права. Саме тому його нормативний зміст конструювався за моделлю «від загального до особливого» – від принципів-ідеалів до формально закріплених принципів права і до конкретних правових норм. Галузеві принципи ювенального права на доктринальному рівні були сформульовані у працях великих педагогів кінця XIX – початку XX ст. – авторів теорії вільного виховання: Еллен Кей, Людвіга Гурлітта, Януша Корчака, Костянтина Вентцеля, а формально-юридично вперше були закріплені в ДПД 1924 р.:

- дитині повинна надаватися можливість нормального розвитку як матеріального, так і духовного (п. 1);
- голодна дитина має бути нагодована, хворій дитині має бути наданий догляд, порочні діти повинні бути виправлені, сиротам та безпритульним дітям мають бути надані притулок і все необхідне для їх існування (п. 2);
- дитина має бути першою, хто одержить допомогу, якщо сталось лихо (п. 3);

– дитині має бути надана можливість заробляти засоби до існування, і вона має бути захищена від всіх форм експлуатації (п. 4);

– дитина повинна виховуватися з усвідомленням того, що її кращі якості будуть використані на благо наступного покоління (п. 5).

У ДПД 1924 р. вперше підкреслювалося, що турбота про дітей та їх захист не є більше виключним обов'язком сім'ї, суспільства або навіть окремої країни – все людство зобов'язане піклуватися про благополуччя дітей. Однак тоді світове співтовариство не мало ефективних організаційних структур для реалізації проголошених Декларацією цілей. Проголошені ДПД 1924 р. принципи носили більше політичний, ніж юридичний характер, вказуючи лише загальний напрям руху держав у сфері захисту прав дитини.

ДПД 1959 р. [8] містить десять принципів міжнародного ювенального права та розгорнуте їх тлумачення:

1) принцип рівності. Всі зазначені в ДПД права мають визнаватися за всіма дітьми без будь-яких винятків і без відмінностей чи дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншої обставини, що стосується самої дитини чи її сім'ї;

2) принцип найкращого забезпечення інтересів дитини. Дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, які дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом і в умовах свободи та гідності;

3) принцип індивідуалізації. Дитині має належати від її народження право на ім'я і громадянство;

4) принцип соціального забезпечення. Дитині має належати право на здорове зростання і розвиток; з цією метою спеціальні догляд і охорона повинні бути забезпечені як їй, так і її матері, включно з належним допологовим і післяпологовим доглядом. Дитині має належати право на відповідне харчування, житло, розваги і медичне обслуговування;

5) принцип забезпечення спеціальних потреб неспроможної дитини. Дитині, яка є неповноцінною у фізичному, психічному або соціальному відношенні, повинні забезпечуватися спеціальні режим, освіта і піклування, необхідні з огляду на її особливий стан;

6) принцип пріоритетності сімейного виховання. Дитина для повного і гармонійного розвитку її особи потребує любові й розуміння. Вона повинна, якщо це можливо, зростати під опікою і відповідальністю своїх батьків;

7) принцип обов'язковості отримання освіти. Дитина має право на здобуття освіти, яка має бути безкоштовною і обов'язковою, в усякому разі на початкових стадіях;

8) принцип пріоритетного отримання допомоги. Дитина повинна за всіх обставин бути серед тих, хто першими одержують захист і допомогу;

9) принцип захисту від насильства. Дитина повинна бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості й експлуатації;

10) принцип захисту від дискримінації. Дитина має бути захищена від практики, яка може заохочувати расову, релігійну або будь-яку іншу форму дискримінації.

Невисокий рівень узагальнення та юридична деталізованість цих принципів ріднить їх з конкретними правовими нормами, але, зважаючи на те, що ДПД за своєю природою була лише рекомендаційним актом, вони були найпевніше принципами-ідеалами, принципами-моральними орієнтирами, ніж правовими настановами. Найважливішим є те, що принципи ДПД стали фундаментом Конвенції ООН про права дитини – загальнообов’язкового міжнародного стандарту – та двох Факультативних протоколів до неї: щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії та щодо участі дітей у збройних конфліктах. Всі ці стандарти ратифіковані Україною та увійшли до складу національного законодавства.

Вищевказані принципи міжнародного ювенального права були підтверджені й розвинуті спеціальною сесією ГА ООН 10 травня 2002 р., підсумковим документом якої стали Декларація та План дій «Світ, придатний для життя дітей» [14].

У систематизованому вигляді принципи міжнародно-правового інституту захисту прав дитини, на думку О.М. Старовойтова, включають таке:

- принцип неприпустимості дискримінації дитини;
- принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини;
- принцип вільного виразу дитиною своїх власних поглядів;
- принцип дотримання (забезпечення) права дитини на виживання і здоровий розвиток;
- принцип особливого захисту й охорони дітей [19].

Додамо, що ще одним важливим принципом ювенального права видається принцип участі дитини у вирішенні справ, які безпосередньо її торкаються. Так, КПД гарантує право висловлювати власні погляди з усіх питань, що торкаються дитини, і в тому числі – надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган [10, ст. 12]. Принцип участі був розгорнутий і доповнений у Декларації 2002 р.: «Діти та підлітки є творчими громадянами, здатними надати допомогу в побудові кращого майбутнього для всіх. Ми маємо поважати їхнє право висловлювати свою думку та брати участь у вирішенні всіх питань, які їх торкаються, з урахуванням їх віку та зрілості» [14, принцип 9]. Взагалі, лейтмотивом цього документа можна назвати заклик: «Змінимо світ для дітей і разом із ними».

КПД містить також ряд принципів, які не знайшли відображення в ДПД 1959 р., а саме принципи гуманного покарання та ресоціалізації дитини-правопорушника [10, ст. 37, 40].

Окремі принципи міжнародного ювенального права знайшли відбиток у Конституції України [11, ст. 51-52]:

- принцип батьківської відповідальності за утримання неповнолітньої дитини;
- принцип державної охорони сім’ї, дитинства, материнства і батьківства (ці два принципи частково повторюють принцип 6 ДПД 1959 р.);

– принцип рівності дітей у своїх правах незалежно від походження, а також незалежно від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним (цей принцип частково повторює принцип 1 ДПД 1959 р.);

– принцип заборони будь-якого насильства над дитиною та її експлуатацію і переслідування за такі дії (повторення принципу 9 ДПД 1959 р.);

– принцип «*parens patriae*» (держава-в-ролі-батька), тобто утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за рахунок держави;

– принцип підтримки та заохочення благодійництва щодо дітей.

Головний національний галузеутворюючий ювенальний нормативно-правовий акт – Закон України «Про охорону дитинства», ухвалений у розвиток і на виконання КПД, містить всього два принципи ювенального права [16, ст. 3]:

– принцип рівності дітей незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їхніх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин (повторення принципу 1 ДПД 1959 р.);

– принцип державного гарантування рівного доступу до безоплатної юридичної допомоги для забезпечення захисту прав дітей.

Неважко помітити, що, по-перше, перелік як конституційних, так і власне галузевих принципів ювенального права є нібито набагато скромнішим за принципи міжнародно-правового інституту захисту прав дитини. Але в реальності більшість принципів міжнародного ювенального права формально-юридично закріплена у вигляді конкретних правових норм, які складають Закон України «Про охорону дитинства». Разом із тим у національному ювенальному праві вищим є рівень узагальнення нормативно-правового матеріалу, що перетворює його принципи на те, що С.С. Алексєєв називав «згустками правової матерії» [1, с. 293]. По-друге, національне ювенальне право містить важливі, не зазначені в міжнародних стандартах принципи, а саме: взяття на себе державою ролі батьків у разі сирітства, підтримка благодійництва в інтересах дітей та забезпечення рівного доступу дітей до безоплатної юридичної допомоги.

Отже, на сьогодні принципи галузі ювенального права України формально-юридично закріплені в чинних для України Конвенції ООН про права дитини та Факультативних протоколах до неї, у Конституції України, а також у Законі України «Про охорону дитинства». Ця група принципів виступає як фактор правотворчості, юридична підстава для правозастосування та правореалізації, інакше кажучи, є частиною механізму правового регулювання в ювенальній сфері. Як загальносоціальні принципи (рекомендаційні принципи-цілі) мають розглядатись норми ДПД 1959 р. та Декларації ООН «Світ, придатний для життя дітей». Вони мають стати керівними засадами ювенальної правотворчості.

З урахуванням вищевказаного дефініція поняття «принципи ювенального права України» може бути такою.

Принципи ювенального права України – це закріплені в ратифікованих Україною міжнародних договорах та національному законодавстві основоположні

засади правового регулювання суспільних відносин за участю дітей, а також актів правової поведінки, пов'язаних із забезпеченням виживання, розвитку та соціалізації дітей.

Узагальнення міжнародного та внутрідержавного нормативно-правового матеріалу дозволяє дійти висновку, що на цей момент ювенальне право України ґрунтується на таких галузевих принципах, як:

- принцип пріоритетності прав дитини. Зокрема, найкраще забезпечення інтересів дитини має бути головним міркуванням при виданні з цією метою законів;

- принцип рівності дітей незалежно від будь-яких обставин їх народження або актуального стану (раси, національності, віросповідання тощо);

- принцип пріоритетності сімейних форм виховання дитини. Сутність цього принципу визначається тим, що, по-перше, сім'я є найкращим середовищем для виживання та розвитку дитини, по-друге, у тому, що дитина має право на щастя, любов і розуміння з боку батьків;

- принцип протекціонізму, який виявляється в праві дитини на особливу турботу і допомогу з боку сім'ї, суспільства, держави з метою усунення тієї фактичної нерівності, яку дитина зазнає через свою фізичну та соціальну незрілість;

- принцип обов'язковості підготовки до дорослого життя, який виявляється, по-перше, у необхідності отримання дитиною повної середньої освіти, по-друге, у тому, що виховання дитини має бути спрямоване на розвиток її особистості, по-третє, у тому, що вона має виховуватись у дусі поваги до загальнолюдських та національних цінностей;

- принцип поваги та толерантності. Він, по-перше, виявляється в трактуванні дитини як автономної особистості, по-друге, у можливості вільного висловлювання дитиною особистої думки, у праві бути почутою, по-третє, у суворій забороні будь-яких форм насильства щодо дитини та експлуатації дитини;

- принцип забезпечення участі дітей у суспільному житті. Він виявляється в праві дитини на працю, підприємницьку діяльність, об'єднання в громадські організації;

- принцип «*parens patria*», тобто прямої державної опіки над дитиною. Сутність його полягає, по-перше, у відмові від сімейного імунітету і невтручання держави в приватні справи, якщо дитині загрожує небезпека, по-друге, у вихованні та утриманні дітей за рахунок держави в разі сирітства дитини, по-третє, у забезпеченні дитині доступу до юридичної допомоги та інших послуг з боку держави;

- принцип позитивної дискримінації, який, по-перше, полягає у встановленні мінімального віку, з якого є можливим притягнення дитини до юридичної відповідальності, по-друге, у пом'якшених формах юридичної відповідальності і, по-третє, у можливості звільнення від неї з вжиттям виховних заходів;

- принцип заохочення інституцій громадянського суспільства до дій в інтересах дітей, у тому числі – шляхом надання податкових, інвестиційних, митних, кредитних та тарифних пільг.

Слід зазначити, що рівень імплементації вказаних принципів до конкретно-правового регулювання суспільних відносин є неоднаковим. Зокрема, національ-

не законодавство і, що немаловажне, українське суспільство поки не вповні є готовими до сприйняття та реалізації принципу участі дітей у суспільному житті. Поки що у ставленні до дітей і навіть до молоді на рівні правосвідомості царює формула «для дітей» але «без дітей», відома нашому суспільству ще з часів декабристів, які воліли змінити країну для народу, але без його участі.

Вказані принципи є, з одного боку, основою, «хребцем» формування галузі ювенального права України, з іншого – на їх основі створюються принципи інститутів ювенального права (інститут захисту прав дитини, інститут прав дитини, інститут обов'язків дитини, інститут юридичної відповідальності дитини), ювенально-правові норми, і, нарешті, вони є правовими нормами високого рівня узагальненості, які можуть служити юридичною підставою не тільки для законотворчої, але й правозастосовної діяльності.

Література

1. Алексеев С.С. Право: азбука-теория-философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
2. Байтин М.И. О принципах и функциях права: новые моменты // Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 4-16.
3. Волотіна Н.Б. Про принципи сучасного права соціального забезпечення України // Актуальні проблеми держави і права. – О.: Юрид. літ., 2000. – Вип. 9. – С. 44-52.
4. Васильев А.М. Правовые категории: Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. – М.: Юрид. лит., 1976. – 264 с.
5. Ведяхин В.М., Ведяхина К.В. Понятие и классификация принципов права // Право и политика. – 2002. – № 4 (28). – С. 19-28.
6. Головистикова А.И., Дмитриев Ю.А. Проблемы теории государства и права: Учебник. – М.: Эксмо, 2005. – 832 с.
7. Гольшева Л.Ю. Российское ювенальное право: Монография. – Ставрополь: ЗАО «Пресса», 2004. – 182 с.
8. Декларація прав дитини: Проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року // Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=10264815
9. Колодій А.М. Принципи права України. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
10. Конвенція про права дитини: Ухвалена ГА ООН від 20 листопада 1989 р., набрала чинності для України 27 вересня 1991 р. // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
11. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
12. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: структура та принципи // Держава і право. – К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАНУ, 2001. – № 11. – С. 14-18.
13. Лившиц Р.З. Теория права. – 2-е изд. – М.: БЕК, 2001. – 224 с.
14. Мир, пригодный для жизни детей: Декларация и План действий: Приняты резолюцией S-27/2 специальной сессии ГА ООН 10 мая 2002 г. // Режим доступа: http://www.antax.ru/doc/articles/deklaratcij_plan.htm
15. Недбайло П.Е. Объективное и субъективное в праве: (К итогам дискуссии) // Правоведение. – 1974. – № 1. – С. 14-25.
16. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III (остання ред. – 01.01.2006 р.) // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
17. Протасов В.Н. Теория государства и права. Проблемы теории государства и права. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрайт-М, 2001. – 346 с.
18. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: (Енциклопедичний курс): Підручник. – Х.: Еспада, 2006. – 776 с.
19. Старовойтов О.М. Международная защита прав ребенка как институт международного права // Белорус. журн. междунар. права и междунар. отношений. – 2002. – № 3. Режим доступа: <http://www.beljournal.by.ru>

20. Сташків Б. Принципи права соціального забезпечення // Право України. – 2002. – № 4. – С. 84-89.
21. Утяшев М.М. Новая парадигма принципов права // Право и государство: теория и практика. – 2007. – № 9 (33). – С. 11-17.
22. Шерстнева Н.С. Принципы российского семейного права: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Рос. акад. гос. службы при Президенте Российской Федерации. – М., 2007. – 60 с.

УДК 340.11:342.5

О.С. Мельничук

ФОРМА ДЕРЖАВНОГО РЕЖИМУ В КОНЦЕПЦІЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ І.О. ІЛЬІНА

Актуальні для сучасної України питання про вибір форми держави вимагають аналізу тих досліджень фахівців, що можуть бути використані в умовах сьогодення. Такими розробками є праці Івана Олександровича Ільїна, який багато уваги у своїй концепції правосвідомості приділяв проблемам форми держави.

Теоретичні основи цього дослідження закладені в працях вітчизняних та зарубіжних учених-юристів і філософів: В.А. Бачиніна, А.І. Ковлера, П. Козловські, Ю.М. Оборотова, В.С. Нерсесянца, А.М. Окари, О.Ф. Скакун, П.А. Сорокіна, Л.А. Тихомирова, В.Є. Чиркіна та ін.

Ще з часів Геродота, Аристотеля та Плутарха, пізніше Макіавеллі та Монтеस्क'є ведуться дискусії та виникають суперечки, яка ж форма держави найбільш прийнятна. У кожного з цих великих мислителів є своя точка зору, але вони всі дотримуються думки, що не дано однієї-єдиної, найкращої державної форми, що підходила б усім народам та на всі часи. І.О. Ільїн також з цього приводу не намагається вивести абсолютно вірну формулу, таку, щоб підлягала застосуванню в будь-якій державі: «те, що тут і тепер служить та будується, там і тоді буде пошкоджене та зруйноване; те, що один народ рятує, іншому може принести загибель» [1, с. 573].

У цьому зв'язку авторитет державної форми та її елементів має сенс і життєву силу тоді, коли він прийнятий громадянами визначеної держави в порядку «внутрішньодобровільного визнання, поваги, довіри, самозобов'язання». Ці початки – вільної лояльності, відданості по совісті, добровільного сприяння, сумлінного дотримання законів – є «найміцніший цемент держави, джерело великої сили держави та влади», що проходить червоною стрічкою в основі кожного явища та поняття концепції права та держави І.О. Ільїна. Це аксіоматичне коріння правосвідомості – те, що повинно затверджуватися, зміцнюватися та культивуватися [2, с. 496].

Як відомо, традиційно в теорії держави виділяють три структурні та взаємозалежні елементи форми держави: форму державного правління, форму державного устрою та форму державного режиму.